

DZIERŻAWA (262) *sb f*

e oraz oba a jasne.

sg *N* dzierżawa (11). ◇ *G* dzierżawy (40), dzierżaw(e)j (2); -y : -ej *Leop* (10 : 2). ◇ *D* dzierżawie (3). ◇ *A* dzierżawę (51) [tym: -ą (6)]. ◇ *I* dzierżawą (6). ◇ *L* dzierżawie (29); dzierżawi (1); -e : -i *ZapWar* (8 : 1). ◇ *pl N* dzierżawy (7). ◇ *G* dzierżaw (39). ◇ *D* dzierżawám (1). ◇ *A* dzierżawy (54). ◇ *I* dzierżawami (3). ◇ *L* dzierżawach (13); -ach (8), -ách (4), -(a)ch (1); -ach *ModrzBaz*, *GostGosp*, *SarnStat* (4); -ách *StryjKron*; -ach : -ách *BielKron* (2 : 3). ◇ *A du (cum nm)* dzierżawie (2) *ActReg* 60, 73.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (jeden z tych samych przykładów) – XVIII w.

1. *Posiadanie ziemi, nieruchomości; władanie, zarządzanie czymś; władza; dominium Cn* (37) : jako mnye sgnal lysth za szrzednya pyeczeczyą na dzyerszawą moya na zaborowo *ZapWar* 1529 nr 2537, 1521 nr 2266, 1528 nr 2456 [2 r.]; Tego poştánowienia Krzyżacy táili/ ále przywiley z Bułą złotą Fridericá wtorego Celárzá pilnie chowáli/ y vkázowáli/ w ktorým im potwierdził dzierżawę Kulmienkiewy Ziemi z Pomorfką nádanie *StryjKron* 295, 502.

W charakterystycznych połączeniach: dzierżawa moja (2), swa.

Zwroty: »być w dzierżawie« (3): *StryjKron* 370; Wociech Iaſtrzebiec [...] on ktori [...] Zamek trzymał oitzifti v Stobnice niedaleko od Zborowa/ ktorý y teras yeft wdzierzawie prawnukow iego Zborowſkych *Paprup* E3v; *PaxLiz* A3.

»w dzierżawę wziąć« (1): iż Kniáz Conſtanti Oſtrofki/ przed ſkończeniem tego przymierza/ gdy był zmyſlnie przyiągł Moſkiewskiemu wiarę záchowác/ y opátrzenie z wielką máiętnością ná Moſkwi w dzierżawę wziął *StryjKron* 687.

Wyrażenie:»spokojna dzierżawa« (2): a thosz czy tho nyebyla nygdy spokojna dzierzawa sktorych przyczyn prosza myly panovye aby mya V. M. raczyly oddeslacz nalaskawy rosąth krolya *ZapWar* 1528 nr 2457, 1528 nr 2457.

Szereg: »panowanie abo dzierżawa« (1): Práwá o pánowániu ábo dźierzáwie [*leges de dominio*]/ y o rozności rzeczy [!]. *ModrzBaz* 76v.

a. *W tekstach biblijnych* (24) : Ziemi niebędziecie przedawác ná wieczność/ ábowiem moiá ieft/ á wy iefteście wftępnowie y pielgrzymowie moi: A thák kážda kráiná wálfey dzierzawy [*possessionis*]/ pod oblikiem á wymową wypłácánia/ przedaná będzie *Leop Lev* 25/24; *SkarŻyw* 196.

dzierżawa czego (4) : *Leop Num* 16/14, 26/54; *KuczbKat* 140; poştáwił im iáko kazał Moyżesz/ błogoſłáwieństwá ná gorze Hebal/ á przekłęctwo ná gorze Gáryzym: áby fię iednego bali/ á drugiego chwyćili: bierzác iufz dzierżawę obiecáney ziemi ná ſłufzbę Bożą/ y czynienie woley iego. *SkarŻyw* 503.

W charakterystycznych połączeniach: dzierżawa jego, nasza, swa, wasza.

Zwroty: »być w [czyjej] dzierżawie« (1): Idumea będzie w iego dzyerżawie [*et erit Idumae a possessio eius Vulg Num* 24/18.] *BielKron* 43.

»(na)dać [co] w dzierżawę, dzierżawę dać [w co]« [szyk 9 : 2] (9 : 2): thedy im daycie ziemię Gáláád w dzierżawę [*date eis Galaad in possessionem*]. *Leop Num* 32/29, *Num* 16/14, 26/54, 32/5, *Deut* 2/5, 19/2, *Ios* 11/23 (9); *KuczbKat* 140; Y poruſzony nieſłufznym gniewem ná brátá/ ktoremu iufz wty

przywileie oćiec przez błogofławieństwo dzierżawę dał (iako się wżywoćie Izááká powiedziáło) zabić chciał Iákobá *SkarŻyw* 346; *WujNT Act* 7/5.

»ku dzierżawie przyjsć« (1): NAleziony fkarb w roli/ każe Pan táic/ poki się oná rola nie knpi [!]/ a ku náłzey dzierżawie nie przydzie *SkarŻyw* 16.

Szereg: »posesja a dzierżawa« (1): Dobył tedy á doštał Iozue wśyfłthkiewy ziemie/ [...] y dał iá w pośfełliá á dzierżawę [*tradidit eam in possessionem*] fynom Ifráelłkim *Leop Ios* 11/23.

W przeni (7) :

Zwroty: »dzierżawę brać, wziąć« (1 : 1): Bo otárleś/ Pánie Iezu Chryfće/ wśelką łzę w oczách świętych twoich/ [...] ćichymi byli/ teraz ziemię w dzierżawę śwá wzięli *LatHar* 599; iż przez ten Iordan do ziemie obiecány wchodźim: y porażiáć wśytki nieprzyaciáele náłze/ dzierżawę wiecznego kroleństwa bierzem. *SkarKaz* 516b.

»być w dzierżawie [czyjej]« (1): Aby ludzie o tym vpewnieni byli/ iż wśyscy ktorzy fą w kłátwie/ fą w mocy y w dzierżawie fzátańłkiewy/ y od obrony y opieki Páná Chriřtułowey oddaleni *WujNT* 588.

Wyrażenia: *perifr.* »mający dzierżawę śmierci« = *diabeł* (1): áby przez śmierć [Bóg] wyniřczył máiącego dzierżawę śmierci [*qui habebat mortis imperium Vulg*]/ to ieřł diabl[a]. *BudNT Hebr* 2/14.

»dzierżawa szatańska« (1): *WujNT* 588 *cf* »być w dzierżawie«.

»dzierżawa wieczna« (1): ktorego [Boga] niewidziáł nikt z ludzi/ áni widzieć może/ ktoremu cześć y dzierżawá wieczna [*qui honor et imperium sempiternum Vulg*]/ amen. *BudNT 1.Tim* 6/16.

Szeregi: »cześć i dzierżawa« (1): *BudNT 1.Tim* 6/16 *cf* »dzierżawa wieczna«.

»moc i dzierżawa« (1): *WujNT* 588 *cf* »być w dzierżawie«.

»(cześć) sława i dzierżawa« (2): áby we wźem był fławion Bog przez Ieřufa Chriřtá/ ktoremu ieřł fławá/ y dzierżawá [*gloria et imperium*] ná wieki wiekow *BudNT 1.Petr* 4/11, *Apoc* 5/13.

2. Dzierżawienie, użytkowanie cudzej posiadłości, majątku ziemskiego za określoną opłatą; dominium, possessio Cn (9) : Byełek mvrfa Byełek [...] y fynnimy fwimy pomocnyky Spuřtořchily wśfzy y lyvdzi pobrały w zyemy ye⁸⁰ K. m. dzyerzawi Xyezni Ořtroskyey. *LibLeg* 11/102; Dzierżawy et minutiora bona w Inflantćiech. *SarnStat* 1205.

dzierżawa czego (4): *ZapWar* 1548 nr 2668, 1549 nr 2679; Executiá teź odbieránia dzierżaw Imion Krolewfłkich groźono. *StryjKron* 762; *SarnStat* 1208.

Zwroty: »[komu] dać dzierżawę do żywota jego« (1): Temu potym Wałkowi Krol dał dzyerżawę do żywota iego v Iárořławiá Chotynic zá iego pořługámi. *BielKron* 406v.

»być [komu] do dzierżawy podawany« (2): INřze zamki y dobrá/ okróć wysřzey omięnionych zamków/ máią teź bydź Inflantóm zářłuzonym/ do dźierżawy podawáné *SarnStat* 79 [*idem*] 1205.

»pomknąć dalej dzierżawy« (1): tedi to zassią maiá nagrodzicz panu Castallanovy a to pomknawssy daley dzierżawy tam tego ymienia *ZapWar* 1548 nr 2668.

Szereg: »starostwo i dzierżawa zamku« (1): TÁk iákořmy przedtym przywiléy náłz dożywotny Vrodzonému Andrzejowi Kráchowłkiému ná Stárořtwo y Dźierżawę zamku Sieřwiewyřkięgo [*dali*] *SarnStat* 1208.

3. Majętność (zwłaszcza majątek ziemski) będąca czyjás własnością, ewentualnie w czyjejs dzierżawie (w zakresie spraw cywilnych); possessio Mącz, Cn (95) : Iakom ya nyenayechal szdomu szwego

oltharzewa nakonyach ynavoszech nadzerszawą yego do vnyestowa *ZapWar 1508 nr 2049, 1503 nr 1947, 1505 nr 1966, 1506 nr 1979, 1528 nr 2456, 1537 nr 2494 (17)*; *BielŻyw nlb 4*; y zabil yego ten zyemyanyn wewlołczy Haliczkiey wdzierzawye pana staroŃti Halyczkiego *LibLeg 10/124*; *Leop Lev 25/13*; *BielKron 36, 68, 237v*; Possessio, Połiędzenie/ dzierzawá/ ymienie/ máyętność. *Mącz 380b*; po nich łá Timargilari/ ktorzy rofkázuią ludziom Rycyrłkim. Máią thez łwe dzierzawy ná rolách według załługi/ niktoryz mnieny/ niktoryz więcey/ ći pilni łá łpraw Rycyrłkich *BielSpr 50v, 50v, 51*; Mnich ktory dzierzawy ná ziemi łzuka/ mnichem nie ięft. *SkarŻyw 324*; *ActReg 5v*; *GostGosp 92*; Ale dzierzawy nieoŃiadłym wolno dáwác *SarnStat 73, 106, 362, 413, 1052, 1098 (14)*.

W połączeniach szeregowych (17): iż KroleŃstwo Páná Kryfłthulowe/ nienależy w máiętnoŃciach/ w miełcach/ w mocach/ w tzałiech/ w ofobách/ w dzierzawach/ iáko ty ćielełnie rozumiełz. *KrowObr 23, 126*; *ZapKościar 1579/70v*; WSzytki Przełozoné/ Pány/ Szłáchtę/ Miełczány/ Miáłteczká/ WŃi/ Dzierzawy ich [*civitates, oppida, villas, possessiones JanPrzyw 7*]/ lud y kmiećie w ich wolnoŃciach obieciujemy y obowięzuiemy łie záchowywác *SarnStat 53, 74, 237, 885, 950, 1118 (14)*.

W charakterystycznych połączeniach: dzierzawa ich (2), jego (5), moja (3), nasza (3), swa, swoja (13), twoja (1).

Zwroty: »dzierzawę dzierzęc« (1): do którego niezápłácenia/ ći/ ktorzy *eo nomine ad fidem publicam* ná té to wolné dobrá pieniędzy dádzą/ téłz dzierzawy y StároŃtwá dzierzęc będą. *SarnStat 441*.

»dzierzawami nadać« (1): Fundował kłáłtor Fulde/ ktory Károlomanus/ trzy mile wkoło dzierzawámi/ Mnichom S. Benedyktá nádał. *SkarŻyw 519*.

»wybić z dzierzawy« (1): yakom ya nyevibyl mlynarza szdzierszawy ych y nye othbył kłothkj oth szkrzinye *ZapWar 1532 nr 2548*.

Wyrażenia: »dzierzawa krolewska« = *królewsczyzna* [*szyk 3 : 1*] (4): a s sthara dawnego obiczaiu bilo tho zachowano iz slachta z miast a Dzierzaw krolewskich nigdi do siebie ludzi a kmieci nieranczili *ZapWar 1545 nr 2646*; Gdy tedy Turcy wzięli Biłágrad/ rofkazano cudzoziemcom ofobno łtánác to ięft Włochom/ á Niemcom/ ktore odprowadził Achomátes dla Tátárov do krolewłkich dzierzaw *BielKron 316v*; *SarnStat 103, 358*.

praw. »dzierzawa k wiernej ręce polecona« (1): Possessio fiduciaria, Dzierzawá k wierney ręce poliecona. *Mącz 314c*.

»szlachecka dzierzawa« (1): y łlacheckie dzierzawi plundrowac kazal/ twoim powinnem wnich leze dawał *PaprUp I3v*.

»dzierzawa Ńwiecka« (1): Dzierzaw Ńwieckich nikomuto VKIM zawadzic niema *ActReg 16*.

Szeregi: »arendy, starostwa i dzierzawy« (1): PAnowie Rády przyzwalaíą dobrowolnie ná podwysłzenie Arend/ StároŃtw/ y Dzierzaw náłzych *SarnStat 89*.

»dobra i (albo) dzierzawy« (4): GDyż dobrá y dzierzawy [*bona et possessiones JanStat 90*] ftołu náłżęgo Krolewłkiego nie tylko dla ofoby náłżęy *SarnStat 83, 894, 910, 950*.

»dzierzawy, (czynsze) albo (i) dochody« (4): Henrik czwarty Kłiążę Wrocłáwłkie [...] pobrał im [*duchownym*] dzierzawy y dochody *BielKron 366*; A tákowych DoŃtoienłtw przerzeczoných ták Duchowných iáko Ńwietckich niemamy vmnienyłzác/ potłumiác: y ich dzierzaw/ czynłszów/ ábo

dochodów [*possessiones, census aut salaria JanPrzyw 14*] ku nim należących przez słuźnego vznánia Prává nie mamy brać. *SarnStat 891, 35, 71, 181.*

»dzierzawy albo dwory« (1) awszakze Dzierzawy, albo Dwory. ktoreby kolwiek przedane były do Starostwa tedy te wolno dawać nam komu chcemy *ActReg 44.*

»imienie albo (i) dzierzawa« = *pars et possessio Vulg* [szyk 3 : 1] (4): *BielŻyw 28; WróbŻolt iiv; Leop Deut 12/12; (marg)* Napierwfy Chrześciane byli iáko dziś w kłafztorách zakonnicy/ y ko[s]cioł fię od mniłkiego łtanu począł. (-). [...] niechćieli mieć żadney dzierzawy y imienia świeckiego ná ziemi: áby pewnieyszą mieli nadzieię wniebie. *SkarŻyw 535; IEfliby* który Szłáhcic drugiego Szłáhcicá [...] ná imięniu álbo dżierzawie łwey [...] gwałtem náłzedł y bił *SarnStat 1170.*

»majętność i dzierzawa« (1): *Regnum item, Włzeláka włafnamáyę tność y dżierzawá. Mącz 350a.*

»starostwa, (i) dzierzawy« [szyk 7 : 1] (8): DOCHODY STAROSTW, y Dzierzaw Królewskich. *SarnStat 358;* y ták závždy czály wiecznémi *alternatim* oddawané bydź máią/ pod vtráceniem Stároftwá/ Dżierzawy/ iefliby których Stároftá/ álbo Dżierzawcá zá który rok prowentów do którego łkárbu nie wydał. *SarnStat 1202, 441, 899, 1202, 1203, 1205 [2 r.].*

»starostwa, dzierzawy i dobra« (1): Z Séymu tego Rewizorowie máią bydź náznáczeni z oboygá národu ad reuifionem tych tam włyfłkich prowentów/ z Stároftw/ Dżierzaw y dóbr Stołu náłżęgo *SarnStat 1206.*

4. *Obszar państwa, kraju lub jakiejś jego części będącej w czyimś władaniu (w zakresie spraw państwowych); dominium Cn (121) :* Tyguryani pierwey niżli Bífkupowi odpifáli wewfzytkych łwoich dzyerzawách obrázy popalili/ ołtarze y ine rzeczy Skościołow wyrzucili. *BielKron 200v, 208v, 194, 337v, 368, 395v, 428 (33);* Y połłał do niego Pirus połty łwe/ połtępując mu niemáło y dzierzaw/ y złotá/ áby z nim vczynił kontrákty iákie *RejZwierc 101v; BielSpr 75v; ModrzBaz 75v;* niechćiał ná to pozwolić Krol/ ále zaráz ná Wołyń w dzierzawy ięgo z woyłkiem fię rułzył *StryjKron 447, 472, 597; PaprUp F3; ActReg 79, 80; SarnStat 484.*

W połączeniu szeregowym (1): iż łie bał [*papież*] o Rzym/ y o infze dzierzawy/ porty/ miáłtá/ zamki ktorych był niepoboźnie/ od infzych Cefárzow dołtał *KrowObr 32v.*

W połączeniu z nazwą geograficzną lub z nazwą władcy obszaru (28): *LibLeg 11/134;* Nákielłką dzierzawę Krol dał Swátopołkowi iednemu z rzycerzow [!] łwych *BielKron 352v;* Trzećie/ áby Krześcijánłki lud był wolny s łwymi kościoły we włzech dżierzawach Tátárłkich *BielKron 439, 227v, 254v, 370v, 388, 430v (17);* y położył łie [*Bolesław*] w Rułkich dzierzawach nád Bugiem Rzeką *StryjKron 175, 416, 712; ActReg 60, 73, 96;* SVMmy pięniężné iefliby iákie były ná zamkách y dżierzawach Inflantłkich/ chcemy áby ci włyfłcy którzy łummy máią/ albo mieć łie mieniá/ na przyłżłym Séymie té łummy okazáli *SarnStat 1203, 105, 1052.*

W charakterystycznych połączeniach: dzierzaw ich (2), jego (9), nasza, swa, swoja (11), wasza.

Wyrażenia: »dzierzawa dobra« (3): Miał mu [= *mistrzowi pruskiemu*] też Krol [...] ná Podolu álbo gdzye w Rułi dáć dzyerzawę dobrą ná wieki *BielKron 415v, 313v, 387v.*

»krolewska dzierzawa« = *krolestwo* (3): Papięftwá Rzymłkiego/ ý Krolewłkiey dzierzawy Świętego Piotrá/ będę pomagał otrzymáć/ y obronić náprzeciwko włzelkiemu tżłowieku. *KrowObr 128, 131, 131v.*

Szeregi: »księstwo i dzierżawa« (2): Drugi [artykuł] iż wżytko swoie kfięstwo y ine dzyerżawy ktore miał [Jagiello] y nabyć mógł/ ku kroleństwu Polkiemu przyłączyć y przywłażczyć miał *BielKron* 390v [idem] *StryjKron* 612.

»dzierżawa i obeście« (1): napirwey [Lucius Tarquinius] wiodł walkę z Lácinniki/ ktore wielekroć porażał y pod śwą moc przyjął/ miernie fie z nimi obchodząc/ żadnego nie mordując ani vćikáiąc/ ále im dzyerżawy y obeścia śwę rozdał *BielKron* 102.

»państwo i dzierżawa« (1): Oni porużeni gniewem zbieráli fie na páńftwá y dzyerżawy Rzymfkie *BielKron* 165v.

»słozenie abo dzierżawa« (1): Czech ná gorze Dunáíá śwę słozenie abo dzierżawę otrzymał/ to ieft Bemíá *BielKron* 339.

»dzierżawa i włość« (1): [aprobujemy] y dobrá Iéy Kró. M. dżierżawy y włości Biélfkiéy z leśnictwem/ y wśiámi/ folwárkámi do tego należáćmi *SarnStat* 105.

»ziemia i dzierżawa« (1): za czo Krol yego M. [...] dziekvye y [...] to przymvye [...] yz roskazanie y woliá V. C. m. bedzie trwała mocna y neodmienna tak wziemiach y wdzierzawach *LibLeg* 11/32².

W przén (1) : Proście Bogá/ on wáżnych dżierżaw nie rozdwoi *Prot* C3v.

a. *W tekstach biblijnych* (38) : *KromRozm I* F3v; *KromRozm III* E2; *Leop Num* 26/62, 32/19, *Deut* 5/33, *Ios* 1/15, *Iudic* 20/6 (10); Potym [Iozue] rołpuścił lud do dzyerżaw śwych *BielKron* 48v, 18 [2 r.], 72, 73; *SkarŻyw* 503; *SkarKazSej* 704a.

W połączeniu z nazwą geograficzną lub nazwą władcy obszaru (9): tho było dżierżawą [in possessionem] fynow Iozeffowych. *Leop Ios* 24/32, 18/20, 28, 19/2, 9, 24/30 (8); Zył Iozue fto dzieśięć lat: pochowali go ná dżierżawie [!] iego Thánnatharę. *SkarŻyw* 504.

W charakterystycznych połączeniach: dzierżawa jego (5), nasza, twoja (2), swa, swoja (4), wasza (5).

Wyrażenia: »dzierżawa miescka, miasta« = *possessio civitatis Vulg* (2 : 1): po dwudzieftu y piáci tyfięcy ná czworo/ będą oddzielone ná pierworodzctwá Swiátnice/ y ná dżierżawę miáftá. A tho co zoftánie/ Kxiáżęce będzie ze wleeh ftron pierworodztw Swiátnice/ y dżierżawey miefckiey ná przeciwko dwudzieftu y piáci thyfięcy pierworodztw/ áż do gránice od włchodu *Leop Ez* 48/21, 48/20, 22.

»dzierżawa pogańska« (1): Przybytek fwiádectwá był z oycy náłfsemi ná pułczy [...] Ktory wżiáwfy oycowie náłfy wniefli ij z Iezufem do dżierżawy Pogáńfkiey [in possessionem gentium] *Leop Act* 7/45.

W przén (6) : Bo mu Bog Oćiec dał narody zá dżiedzictwo iego/ y zá dżierżawy iego gránice swiáta. *WujJud* 38; *SkarJedn* 26; dułzá fię do śwego tworze wroćilá/ á po długiey gościnie do ftárey wełzá dżierżawy *SkarŻyw* 195; *WysKaz* 8.

Szereg: »dzierżawa i posesyja« [szyk 1 : 1] (2) : Lecz oná niebiefka ziemiá y pośfeffye y dżierżawy fzerokie y doftáteczne/ práwe bez fráfunkow y końcá ma bogáctwá. *SkarKaz* 637b, 637b *marg.*

Synonimy: **3.** dziedzina, imienie, majętność; **4.** osiadłość, państwo.

Cf **DZIERŻANIE, DZIERŻENIE**